

## МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ ТА ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ

### INTERNATIONAL STANDARDS FOR THE PROTECTION OF THE RIGHTS AND FREEDOMS OF HUMAN AND CITIZEN DURING THE IMPLEMENTATION OF JUSTICE AND THE EXECUTION OF CRIMINAL PUNISHMENTS

Осауленко А.О., д. ю. н., доцент,  
доцент кафедри конституційного права та прав людини  
Національна академія внутрішніх справ

Осауленко О.І., к. ю. н., професор,  
професор кафедри суспільно-правових дисциплін  
Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'ячука

Стаття присвячена дослідженню поняття та видів міжнародних стандартів з прав і свобод людини і громадянина та визначенню їх ролі в процесі здійснення правосуддя та виконання кримінальних покарань.

Звернуто увагу на той факт, що в науковій юридичній літературі відсутня загальна єдність щодо розуміння терміну «міжнародні стандарти». Дослідники під різним кутом зору розглядають відповідне поняття, виділяючи найбільш сутнісні на їх думку ознаки.

Міжнародні стандарти захисту прав і свобод людини і громадянина під час здійснення правосуддя та виконання кримінальних покарань розглянуто у розрізі чинних міжнародно-правових актів, які визначають стандарти у сфері здійснення правосуддя, поведження з підозрюваними, обвинуваченими (підсудними) та засудженими.

В статті здійснено класифікацію міжнародних стандартів захисту прав і свобод людини і громадянина під час здійснення правосуддя та виконання кримінальних покарань за масштабами дії, за спеціалізацією, а також за обов'язковістю для держав-учасниць.

В контексті запропонованої класифікації авторами звернуто увагу та наведено приклади міжнародних універсальних актів загального характеру; міжнародно-правових документів спеціалізованого характеру; регіональних міжнародних актів загального та спеціалізованого характеру.

У зв'язку з найбільш ймовірною потенційною можливістю для зловживань та порушень прав людини під час виконання кримінальних покарань у виді позбавлення волі окрема увага приділена міжнародним стандартам з прав і свобод засуджених до цього виду кримінального покарання.

На підставі аналізу міжнародних актів у сфері прав і свобод людини та громадянина виділено основні принципи під час здійснення правосуддя та виконання кримінальних покарань та наголошено, що вони носять переважно обов'язковий характер для держав, що ратифікували відповідні міжнародні документи.

**Ключові слова:** міжнародні стандарти, права та свободи людини і громадянина, права і свободи засуджених, правові акти, правосуддя, покарання, виконання кримінальних покарань.

The article is devoted to researching the concept and types of international standards on human and citizen rights and freedoms and determining their role in the process of implementation of justice and execution of criminal punishments.

Attention is drawn to the fact that in scientific legal literature there is no general unity regarding the understanding of the term «international standards». Researchers examine the relevant concept from different angles, highlighting the most essential in their opinion features.

International standards for the protection of the rights and freedoms of human and citizen during the implementation of justice and execution of criminal punishments are examined in terms of current international legal acts, which determine standards in the field of justice, treatment of suspects, and accused (defendants) and convicted persons.

The article classifies the international standards for the protection of the rights and freedoms of human and citizen during the implementation of justice and the execution of criminal punishments according to the scope of action, specialization, and also according to the obligatoriness for the participating states.

In the context of the proposed classification, the authors drew attention and gave examples of universal international acts of a general nature; international legal documents of a specialized nature; regional international acts of a general and specialized nature.

In connection with the most likely potential opportunity for abuses and violations of human rights during the execution of criminal punishments in the form of deprivation of liberty, special attention is paid to international standards on the rights and freedoms of those sentenced to this type of criminal punishment.

Based on the analysis of international acts in the field of human and citizen rights and freedoms, the main principles in the administration of justice and the execution of criminal punishments are highlighted and it is emphasized that they are mainly binding for the states that have ratified the relevant international documents.

**Key words:** international standards, rights and freedoms of human and citizen, rights and freedoms of convicts, legal acts, justice, punishment, execution of criminal punishments.

**Постановка проблеми.** Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки [1] та Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України [2] визначають основні засади подальшого сталого функціонування та розвитку системи правосуддя та реформування пенітенціарної системи з урахуванням кращих міжнародних та європейських стандартів та кращих практик Ради Європи і Європейського Союзу. Таким чином удосконалення системи правосуддя та реформування вітчизняної пенітенціарної системи мають відбуватись відповідно до стандартів захисту прав людини. В таких умовах вбачається актуаль-

ним розглянути проблематику міжнародних стандартів захисту прав і свобод людини і громадянина під час здійснення правосуддя та виконання кримінальних покарань.

**Аналіз наукових досліджень.** Загальним питанням міжнародних стандартів прав людини приділяли увагу М. Баймуратов, Ю. Бисага, О. Бігняк, А. Деркач, Л. Луць, Л. Наливайко, П. Рабінович, О. Скрипнюк, К. Степаненко, І. Шуміло та інші. Окремі питання міжнародних стандартів в системі судочинства та пенітенціарній системі розглядали І. Богатирьов, С. Буравльов, В. Владишевська, В. Гудима, С. Дашкевич, Т. Денисова, О. Джужа, І. Іваночко, В. Корчинський, С. Левицька, Г. Радов, П. Рудик,

О. Саленко, В. Синьов, А. Степанюк, С. Фаренюк, О. В. Ювчиця, І. Яковець та інші. Однак питанням міжнародних стандартів захисту прав і свобод людини і громадянина під час здійснення саме правосуддя та в процесі виконання кримінальних покарань ґрунтовна увага фактично не приділялась.

**Метою статті** є розгляд поняття та видів міжнародних стандартів з прав і свобод людини і громадянина та визначення їх ролі в процесі здійснення правосуддя та виконання кримінальних покарань.

**Виклад основного матеріалу.** Насамперед необхідно зазначити, що в науковій юридичній літературі відсутня загальна єдність щодо розуміння терміну «міжнародні стандарти». Дослідники під різним кутом зору розглядають відповідне поняття, виділяючи найбільш сутнісні на їх думку ознаки.

Наприклад, П. Рабінович при характеристиці міжнародних стандартів прав людини визначає їх як закріплені у міжнародних актах і документах, текстуально уніфіковані й функціонально універсальні (для певних міжнародних об'єднань держав) принципи та норми, які за посередництвом вельми абстрактних, здебільшого оціночних, терміно-понять фіксують мінімально необхідний або бажаний зміст і/чи обсяг прав людини, зумовлювані досягнутим рівнем соціального розвитку та його динамікою, а також встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту та передбачають за їх порушення санкції політико-юридичного або політичного характеру» [3, с. 24].

Розглядаючи мінімальні європейські стандарти у сфері прав людини, О. Скрипнюк визначає їх через права та свободи, які містяться у Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4, с. 56].

Привертає до себе увагу також позиція В. Владиславської, яка міжнародні стандарти у сфері правосуддя розглядає як загальновизнані, універсальні мінімальні вимоги, які установлені та визнані міжнародною спільнотою (принципи, рекомендації, правила, критерії, рішення, висновки) для ефективного функціонування як держави в цілому, так і судової влади зокрема [5, с. 49].

Цікавою є думка О. Саленко, яка при розгляді загального розуміння стандарту звертає увагу на два аспекти:

- 1) розгляд стандартів як сформульованих принципів та правил, які регулюють певну діяльність;
- 2) розгляд стандартів як нормативних документів, що фіксують окремі принципи і правила.

Дослідниця доходить висновку, що правові стандарти це сукупність єдиних, типових принципів і правил поведінки суб'єктів права, відображених у джерелах права [6, с. 263].

Отже, при розгляді міжнародних стандартів найбільш важливою їх ознакою можемо визначити формальну визначеність відповідних принципів та правил у правових актах. Таким чином, міжнародні стандарти захисту прав і свобод людини і громадянина під час здійснення правосуддя та виконання кримінальних покарань у цій статті будуть розглядатись у розрізі чинних міжнародно-правових актів, які визначають стандарти у сфері здійснення правосуддя, поведіння з підозрюваними, обвинуваченими (підсудними) та засудженими.

Вбачається, що найбільш оптимальною є класифікація міжнародних стандартів захисту прав і свобод людини і громадянина під час здійснення правосуддя та виконання кримінальних покарань за наступними критеріями:

- 1) за масштабами дії:
  - універсальні (стандарти, вироблені ООН);
  - регіональні – вироблені Радою Європи та іншими регіональними об'єднаннями держав;
- 2) за спеціалізацією – акти загального характеру, не призначені спеціально для регламентації поведінки з особами, що знаходяться в сфері здійснення правосуддя,

але містять окремі зведення і стандарти, які нас цікавлять; акти спеціалізованого характеру з викладом стандартів у галузі кримінальної юстиції;

3) за обов'язковістю для держав-учасниць всі міжнародні акти можна розподілити на дві групи:

- обов'язкові для виконання;
- такі, що містять норми, принципи та загальні положення (декларації, пакти) [7, с. 575].

Розглянемо більш детально акти, які відносяться до виокремлених груп міжнародних стандартів захисту прав і свобод людини і громадянина під час здійснення правосуддя та виконання кримінальних покарань.

До міжнародних універсальних актів загального характеру доцільно відносяться:

- Загальна декларація прав людини (1948 р.);
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.);
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) та ін.

До міжнародно-правових документів спеціалізованого характеру (ООН) належать:

- Мінімальні стандартні правила поведіння з в'язнями (1955 р.);
- Декларація про захист всіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки та покарання (1975 р.);
- Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки та покарання (1984 р.);
- Кодекс поведінки посадових осіб при підтриманні правопорядку (1979 р.);
- Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила, 1985 р.);
- Мінімальні стандартні правила ООН у відношенні заходів, не пов'язаних з ув'язненням (Токійські правила, 1990 р.);
- Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі (1990 р.);
- Керівні принципи ООН запобігання злочинності серед неповнолітніх (1990 р.) та ін.

До регіональних міжнародно-правових документів загального та спеціалізованого характеру відносяться:

- Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.);
- Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах (1959 р.);
- Конвенція про передачу засуджених осіб (1983 р.);
- Європейська конвенція про видачу правопорушників (1957 р.);
- Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (1987 р.);
- Європейські пенітенціарні правила. Рекомендація R(2006)2 Комітету міністрів Ради Європи (2006 р.) та ін.

На нашу думку під час виконання кримінальних покарань у виді позбавлення волі найбільш ймовірною є потенційна можливість для зловживань та порушення прав людини, які й так вже є обмеженими за вироком суду. У зв'язку з цим окремо хотілося б звернути увагу на міжнародні стандарти з прав і свобод засуджених до позбавлення волі, які доцільно поділити на чотири групи:

- 1) стандарти організації режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі;
- 2) стандарти організації праці та професійної підготовки засуджених до позбавлення волі;
- 3) стандарти організації виховної роботи із такими засудженими;
- 4) стандарти організації мікросоціальних умов відбування покарання у виді позбавлення волі [8, с. 559].

Аналіз вищезгаданих міжнародних актів у розрізі захисту прав і свобод людини та громадянина дозволив виділити наступні основні принципи під час здійснення правосуддя та виконання кримінальних покарань: принцип справедливості; принцип гуманізму; принцип демократизму; принципи взаємної відповідальності держави і людини; принцип раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки; принцип невідворотності покарання; принцип рівності засудженими перед законом; принципи диференціації та індивідуалізації виконання покарань; принцип поєднання покарання з виправним впливом; принцип участі громадськості в передбачених

законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань тощо.

Таким чином доходимо **висновку**, що згадані та прокласифіковані нами чинні міжнародні акти в тій чи іншій мірі містять міжнародні стандарти захисту прав і свобод людини і громадянина під час здійснення правосуддя та виконання кримінальних покарань як універсальні принципи та норми здійснення відповідного виду діяльності державних органів. Норми-принципи, які містяться у згаданих міжнародних актах, носять переважно обов'язковий характер для держав, що ратифікували зазначені міжнародні документи і сприяють захисту прав і свобод людини і громадянина на усіх рівнях.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки : Указ Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021> (дата звернення: 26.07.2022).
2. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 654-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-р> (дата звернення: 26.07.2022).
3. Рабінович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 1. С. 19–29.
4. Скрипнюк О. В. Права і свободи людини та громадянина: міжнародні стандарти, національна практика та проблеми їх конституційної модернізації в Україні. *Проблеми законності*. 2014. Вип. 125. С. 56–63.
5. Владишевська В. Поняття міжнародних стандартів у сфері правосуддя: особливості термінології та класифікації. *Юридичний вісник*. 2016. № 3. С. 47–50.
6. Саленко О. Міжнародні стандарти у сфері судоустрою та статусу суддів, їх зміст і класифікація. *Jurnalul Juridic National: Teorie si Practica*. 2014. № 3 (7). С. 263–269.
7. Осауленко А. Міжнародно-правові стандарти, які регламентують питання у сфері захисту прав людини під час здійснення правосуддя. *Міжнародна поліцейська енциклопедія*. Київ, 2014. Т. VIII. С. 575.
8. Осауленко А. Міжнародні стандарти з прав і свобод засуджених до позбавлення волі. *Міжнародна поліцейська енциклопедія*. Київ, 2014. Т. VIII. С. 559.